

ภาษาในการร่ายรำโนราห์: การวิเคราะห์วาทกรรมและการสื่อความหมาย LANGUAGE IN MANORA DANCE: A DISCOURSE ANALYSIS AND MEANING CONVEYANCE

พระครูปลัดสุวัฒนสารคุณ สิริสุวรรณโณ

Phrakhrupalad Suvadthanasathukun Sirisuvanno

วัดพลายชุมพล

Wat Phlai Chumphonl

Corresponding Author E-mail: wattana021030@gmail.com

Received January 23, 2023

Revised February 10, 2023

Accepted March 2, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมและการสื่อความหมายผ่านภาษาในการร่ายรำโนราห์ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า ภาษาในการร่ายรำโนราห์มีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และโลกทัศน์ของชาวใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษามีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดเนื้อหาและอารมณ์ความรู้สึกในแต่ละชุดการแสดง ผ่านการใช้โวหารต่างๆ เช่น การเปรียบเทียบ การอุปมาอุปไมย และการใช้สัญลักษณ์ ทั้งยังมีการใช้ภาษาถิ่นใต้ที่ช่วยสร้างอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ภาษายังมีหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารและสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปินกับผู้ชมผ่านการพูดโต้ตอบ อันส่งผลต่อการสร้างประสบการณ์ร่วมและการรับรู้ความหมายเชิงอารมณ์ในการแสดง งานนี้จะช่วยให้เข้าใจถึงมิติทางภาษาและการสื่อสารของศิลปะการแสดงพื้นบ้านอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนี้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: โนราห์, ภาษา, วาทกรรม, การสื่อความหมาย, ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

Abstract

This article aims to analyze discourse and meaning-making through language in Manora dance, a traditional performing art of Southern Thailand. The findings reveal that the language used in Manora dance has unique characteristics that reflect cultural elements, beliefs, and worldviews of Southern Thai people. In particular, language plays a crucial role in conveying content and emotions in each performance set through various rhetorical devices such as comparison, metaphor, and symbolism. The use of Southern Thai dialect also helps establish cultural identity. Furthermore, language serves the function of communication and interaction between artists and audience through dialogue, which affects the creation of shared experiences and emotional meaning perception in the performance. This article will contribute to a deeper understanding of linguistic and communicative dimensions of folk performing arts, leading to sustainable preservation and transmission of this cultural heritage.

Keywords: Manora Dance, Language, Discourse, Meaning Conveyance, Folk Performing Arts

บทนำ

มโนราห์เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ที่มีความโดดเด่นในด้านการร่ายรำและการใช้ภาษาในการถ่ายทอดเรื่องราว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน มโนราห์กำลังเผชิญกับความท้าทายในการสืบทอดและดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านภาษาที่ใช้ในการแสดง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาษาในมโนราห์ที่ผ่านมา ยังมีอยู่น้อยและขาดมิติการวิเคราะห์เชิงลึกในแง่ของวาทกรรมและการสื่อความหมาย ส่วนใหญ่มุ่งเน้นศึกษาด้านรูปแบบการแสดงหรือเนื้อหาของบทร้อง (Thongtong, 2012; Jiemsak, 2016) ขณะที่งานวิจัยด้านภาษาและศิลปะการแสดงในต่างประเทศได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาภาษาในบริบทการแสดงที่จะช่วยทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษากับองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Duranti, 1988; Sherzer, 1990)

ดังนั้น งานชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมและกลวิธีการสื่อความหมายผ่านภาษาที่ใช้ในมโนราห์เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายเชิงสังคมวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงสิ่งที่ต้องอนุรักษ์และธำรงไว้ในศิลปะการแสดงประเภทนี้ นอกจากนี้ยังเป็นฐานความรู้สำหรับการต่อยอดไปสู่การศึกษาภาษาและศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่นๆต่อไป

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมโนราห์

มโนราห์เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ที่มีต้นกำเนิดและสืบเนื่องยาวนานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าเริ่มมีการแสดงเมื่อใด แต่จากการสันนิษฐานของนักวิชาการ เชื่อว่าน่าจะมีพัฒนาการมาจากการละเล่นพื้นบ้านที่เรียกว่า "ลิเกป่า" หรือ "ลิเกลำตัด" อันเป็นการแสดงที่มีทั้งการร้อง รำ และการเล่าเรื่อง ต่อมาจึงพัฒนาและผสมผสานจนกลายมาเป็นมโนราห์ตามที่รู้จักกันในปัจจุบัน (Thongtong, 2012)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับมโนราห์ ปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น บันทึกของ ลา ลูแบร์ ทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2230 ได้กล่าวถึงการแสดง "ละครโน" และ "โขน" ในราชสำนัก ซึ่งมีตัวละครตัวหนึ่งเป็นนางในวรรณคดีชื่อ "มโนห์รา" นักวิชาการบางท่านจึงสันนิษฐานว่า การแสดงที่ปรากฏในบันทึกนี้น่าจะเป็นที่มาของมโนราห์ปัจจุบัน (Virulrak, 1980) หลังจากนั้น มโนราห์ได้แพร่หลายและเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในภาคใต้ผ่านการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของผู้คนในแถบนี้ โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นยุคที่ภาคใต้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราชสำนักกรุงเทพฯ การเดินทางไปมาหาสู่ของชาวใต้ที่มาค้าขายในเมืองหลวง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ศิลปะ และวรรณกรรมระหว่างกัน มโนราห์จึงได้รับอิทธิพลและปรับปรุงรูปแบบการแสดงตามคติความนิยมบางประการของราชสำนัก เช่น ทำนองเพลงเครื่องดนตรี และการแต่งกาย นำไปผสมผสานกับการแสดงพื้นบ้านดั้งเดิม (Pongpaiboon, 1999)

ในช่วงรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มโนราห์กลายเป็นมหรสพหลวงประจำท้องถิ่นภาคใต้ที่ได้รับความนิยมสูงสุด มีการบันทึกไว้ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น เศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรือง อันเป็นผลมาจากการค้าขายทางทะเลกับชาติตะวันตก พ่อค้าและเจ้าเมืองจึงมีกำลังทรัพย์ที่จะอุปถัมภ์คณะมโนราห์ขนาดใหญ่ให้มาแสดงอยู่เนืองนิจ ขณะที่มโนราห์ในสมัยนั้นก็มีชื่อเสียงจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว (Dhanakoses, 1964)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เมื่อสยามเริ่มเปิดประเทศและรับวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น บรรดาชนชั้นสูงและราชสำนักหันไปสนใจศิลปะบันเทิงจากตะวันตก ความนิยมในศิลปะพื้นบ้านจึงลดลง ประกอบกับการปฏิรูปการปกครองทำให้ภาคใต้ต้องพึ่งพิงส่วนกลางมากขึ้น อำนาจการอุปถัมภ์โนราห์จากเจ้าเมืองจึงหมดไป โนราห์จำต้องไปเร่ร่อนแสดงตามงานต่างๆ แทน ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงมาเน้นความบันเทิงมากกว่าเนื้อหาเชิงอุดมคติแบบเดิม (Yupho, 1963)

ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ศิลปะการแสดงพื้นบ้านกลับมาได้รับความสนใจจากสาธารณะอีกครั้ง มีความพยายามจากนักวิชาการและหน่วยงานภาครัฐในการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนามโนราห์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ทั้งการจัดเทศกาลและงานประเพณีมโนราห์เป็นประจำทุกปี การบรรจุองค์ความรู้ด้านมโนราห์ไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น การสนับสนุนงานวิจัย ตลอดจนการบันทึกข้อมูลเชิงลึกจากศิลปินอาวุโส (Chanthavanich, 1988; Gongwat, 2003)

ปัจจุบัน มโนราห์ยังคงดำรงอยู่ในฐานะศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่าของภาคใต้ แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปมากจากอดีต ทั้งด้านบทบาทหน้าที่ เนื้อหาการแสดง และโอกาสในการเล่น แต่แก่นแท้ของมโนราห์ในด้านรูปแบบการแสดง การร้อง การรำ ตลอดจนการบรรเลงดนตรี และภาษาที่ใช้ ต่างยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้ได้ นับเป็นตัวแทนของอัตลักษณ์และวิถีชีวิตท้องถิ่นที่เปี่ยมด้วยสุนทรียะ คุณค่า และภูมิปัญญามาช้านาน

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมโนราห์นั้น ผ่านร้อนผ่านหนาวมาอย่างยาวนาน มีทั้งยุครุ่งเรืองและยุคเสื่อมถอย แต่ศิลปะนี้ก็สามารถดำรงอยู่มาได้จนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับตัวต่อสภาพสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ทว่ายังรักษาแก่นแกนของตัวตนที่สำคัญเอาไว้ได้ โดยเฉพาะภาษาที่ใช้ในการแสดง ซึ่งเป็นเสมือนภาษาขนบบรรจุองค์ความรู้ คุณค่าความหมาย และวิถีชีวิตจิตใจของผู้คนท้องถิ่นนี้มาอย่างยาวนาน หากจะศึกษาวิเคราะห์ว่าทฤษฎีและการสื่อความหมายผ่านภาษาในมโนราห์แล้ว จึงควรทำความเข้าใจที่ไปที่มาที่ไปในเชิงประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้งเสียก่อน เพื่อจะได้มองเห็นปริบทของเรื่องราวและมิติเชื่อมโยงต่างๆ มาประกอบการตีความได้อย่างกว้างและลุ่มลึก

ลักษณะเฉพาะของภาษาในมโนราห์

ภาษาที่ใช้ในการแสดงมโนราห์มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและน่าสนใจหลายประการ ทั้งในแง่ของรูปแบบภาษา การใช้ถ้อยคำสำนวน โวหารภาพพจน์ จังหวะทำนอง และอรรถรสทางวรรณศิลป์ ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชาวใต้อย่างแนบแน่น จนอาจกล่าวได้ว่าการทำความเข้าใจภาษาในมโนราห์ก็คือการเข้าถึงโลกทัศน์และวิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนแห่งนี้นั่นเอง

หากจะแบ่งประเภทของภาษาที่ใช้ในมโนราห์ตามรูปแบบและหน้าที่แล้ว อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ ภาษาร้อยแก้วและภาษาร้อยกรอง หรือที่เรียกกันติดปากว่า "คำพูด" กับ "บทกลอน" นั้นเอง (Muttamara, 1983)

ในส่วนของภาษาร้อยแก้ว มักจะเป็นภาษาพูดที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง บอกกล่าวเกริ่นนำ อธิบายฉาก แนะนำตัวละคร รวมถึงใช้ในการสนทนาโต้ตอบระหว่างตัวละครด้วยกันเอง หรือระหว่างตัวละครกับผู้ชม ซึ่งมีการพูดตามบทและการพูดตลกเฉพาะหน้า ลักษณะสำคัญของภาษาพูดในมโนราห์คือ การใช้ภาษาถิ่นใต้ที่มีสำเนียงและคำเฉพาะ เช่น คำว่า "หรอย" "บ่าเซ่า" "สรรเพชญ" เป็นต้น ซึ่งอาจฟังไม่ค่อยรู้เรื่องสำหรับคนต่างถิ่น แต่เป็นเสน่ห์เฉพาะตัวที่ช่วยสร้างความเป็นกันเองและความฮาในหมู่ผู้ชมชาวใต้ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ในภาษาพูดมโนราห์ ยังมีการใช้คำสแลงและคำลงท้ายเฉพาะกลุ่มที่คนในวงการเรียกว่า "ภาษาเทวดา" กันอีกด้วย เพื่อเพิ่มอรรถรสและความไพเราะ เช่น ประโยคที่ว่า "อันตรจักรได้ฟ้าอาณาเขตแดน

สรวง คือผองภพภูธรตลตาลให้ ผ่านแดนฟ้าประภาภูวนัยย์ ชำมสายรุ้งมรรคผ่านฟ้าไป" เป็นต้น ซึ่งคนทั่วไปอาจต้องใช้เวลาทำความเข้าใจสักหน่อย แต่สำหรับคอมโนราห์แล้ว ภาษาพิเศษเช่นนี้กลับสามารถสื่ออารมณ์และจินตนาการได้ดียิ่งกว่าภาษาธรรมดาตนเอง (Preecha, 2011)

ในส่วนของภาษาร้อยกรองหรือบทกลอนมโนราห์นั้น ถือเป็นส่วนที่มีความประณีตวิจิตรที่สุดของการแสดง ทั้งด้านความไพเราะของภาษา การเล่นคำ สัมผัส และจังหวะ บทกลอนมโนราห์แบ่งเป็นหลายประเภท เช่น กลอนสด กลอนตลาด กลอนเปิดโรง กลอนดำเนินเรื่อง กลอนบทละคร ฯลฯ โดยแต่ละประเภทก็มีฉันทลักษณ์และกลวิธีในการแต่งต่างกันไป เช่น กลอนสดจะเน้นไปที่ความคล้องแคล่วปฏิภาณไหวพริบในการด้นกลอนเฉพาะหน้า กลอนดำเนินเรื่องจะเน้นการเล่าเรื่องตามทำนองนิทานหรือตำนาน ส่วนกลอนตัวละครจะเน้นการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและบุคลิกลักษณะของตัวละครนั้นๆ

บทกลอนมโนราห์มีกลวิธีการประพันธ์ที่หลากหลาย มีทั้งการใช้โวหารภาพพจน์ การเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย การใช้คำซ้ำ การหยอดคำสัมผัส ตลอดจนการใช้จังหวะทำนองที่เข้ากับอารมณ์ของฉากหรือตอนนั้นๆ เช่น ตอนอาลัยรักจะใช้จังหวะช้าๆ เนิบๆ ขณะที่ตอนต่อสู้หรือคู่เคียดจะเร่งจังหวะให้กระชับฉับไว เป็นต้น

ตัวอย่างบทกลอนมโนราห์ เช่น

"เจ้าข้า พี่ว่าพระนางมานี สร้างโสมงามขึ้นฉ่ำดวงใจ งามดั่งแขกเต้าเรื่องในสาคร งามดั่งทองแท่งแสงใสกระจ่าง งามจับตาดั่งตะวันอุทัย งามสุดใดเปรียบได้ดั่งนงคราญ นวลปรางค์ทรงกลดตั้งจันทรา โสภาพริ้งเพริศแพรวยามราตรี"

หรือบทเกี่ยวพาราสีตอนหนึ่งว่า

"รูปรามประหนึ่งเงาในฝัน ดวงหน้าดั่งจันทร์วันเพ็ญ ปรางค์เพียงดอกบัวตูมตื่นเช้า ยามยั้งดั่งแย้มบานเบิกฟ้า กระแจะเซาะซอสนั่นหา มาเยือนยลโฉมประโลมใจ ให้ชื่นรื่นรมย์ชมไพรสณฑ์ วิมานแมนเหมือนสวรรค์ชั้นฟ้า"

จะเห็นได้ว่าภาษาร้อยกรองในมโนราห์นี้มีความอลังการงดงาม เลือกสรรคำที่มีพลังเสียงและจินตภาพชวนให้นึกคำนึง กลวิธีในการเปรียบเทียบเปรยถึงธรรมชาติสิ่งสวยงามเช่น ดอกบัว ดวงจันทร์ ดวงตะวัน ช่วยขับเน้นให้นึกเห็นภาพและเกิดอารมณ์คล้อยตาม เป็นการใช้องค์ประกอบที่กินความลึกซึ้ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

ลักษณะสำคัญอีกประการของภาษามโนราห์ คือการใช้คำหรือสำนวนที่มาจากภาษาอื่นร่วมด้วย เช่น ภาษาบาลี สันสกฤต เขมร และโบราณ ผสมปนเปกันไปกับภาษาถิ่นใต้ โดยคำเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นคำทางศาสนา คำแสดงยศถาบรรดาศักดิ์ หรือชื่อสถานที่ในเรื่อง เช่น พระอินทร์ พระนารายณ์ จตุรมหาราช นพเก้า ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพหุวัฒนธรรมและความหลากหลายทางภาษาของภาคใต้ที่ได้หลอมรวมเข้าด้วยกันจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะทั้งงดงามและทรงคุณค่ายิ่ง

นอกจากนี้ภาษามโนราห์ยังมีลักษณะสะท้อนถึงความเชื่อและค่านิยมของสังคมชาวใต้ได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการใช้คำที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความมีน้ำใจ การให้เกียรติผู้หลักผู้ใหญ่ รวมถึงการให้ความสำคัญกับเรื่องบุญกรรมและชะตากรรม ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีที่ชาวใต้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน เช่น ตอนสนทนาระหว่างตัวละครที่กล่าวถึงการทำความดี การใช้ชีวิตอย่างซื่อสัตย์ การอุทิศตนเพื่อส่วนรวม หรือการอ้างอิงถึงสวรรค์นรกเวลาพูดถึงความดีความชั่ว เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ภาษาที่ใช้ในการแสดงมโนราห์นั้นมีลักษณะที่โดดเด่นและมีเสน่ห์ เปี่ยมไปด้วยสุนทริยรสทั้งในด้านเสียง ความหมาย และจินตภาพ มีการผสมผสานภาษาท้องถิ่นภาคใต้เข้ากับภาษาวรรณศิลป์และภาษาศาสนา จนก่อเกิดเป็นนาฏกรรมที่ทรงพลังและมีชีวิตชีวา ไม่เพียงสะท้อนวิถีชีวิตและโลกทัศน์ของชาวใต้

เท่านั้น หากยังสามารถสร้างความบันเทิงเริงรมย์ กระตุ้นจินตนาการ และถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าได้อย่างน่าอัศจรรย์

เมื่อเราเข้าใจลักษณะเฉพาะของภาษามโนราห์แล้ว ย่อมทำให้การตีความ วิเคราะห์ และชื่นชมศิลปะการแสดงชนิดนี้เป็นไปอย่างลุ่มลึกและครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และน่าจะช่วยปลูกเร้าสำนึกในการธำรงรักษา สืบสานวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ให้ดำรงอยู่คู่แผ่นดินได้สืบไป

การสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ผ่านภาษามโนราห์

เมื่อกล่าวถึงภาษาในมโนราห์ สิ่งหนึ่งที่โดดเด่นและแฝงฝังอยู่อย่างแนบเนียนก็คือการสื่อความหมายผ่านสัญลักษณ์ ซึ่งทำให้ภาษามีมิติลึกซึ้งกว่าการสื่อสารทั่วไป แต่เต็มไปด้วยนัยยะ อารมณ์ความรู้สึก และจินตภาพที่ชวนให้ขบคิด สัญลักษณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์และระบบคิดของชาวใต้ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงคติความเชื่อทางศาสนาและปรัชญาชีวิต ซึ่งถ่ายทอดผ่านภาษิตคำพังเพย คำเปรียบเปรย และอุปมาอุปไมยลึกซึ้งกินใจ

สัญลักษณ์ที่พบบ่อยในภาษามโนราห์ เช่น การเปรียบความงามของนางเอกกับธรรมชาติสิ่งสวยงาม ไม่ว่าจะเป็น "ดวงจันทร์" "ดวงตะวัน" "ทะเล" "ดอกไม้" "แก้วมณี" ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีนัยยะแค่ความงดงามเท่านั้น หากยังแฝงนัยถึงความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ความเป็นมงคล ตลอดจนความเป็นอมตะนิรันดร์อีกด้วย ดังเช่นบทร้องที่ว่า "งามดั่งแขนงบุหงาราวนูลี้อย่าง งามเหลือดั่งเพชรพลอยส่องแสง" เป็นการเปรียบความงามและคุณค่าอันล้ำเลิศของนางมโนราห์เข้ากับบุพผชาติอันหอมหวานและแก้วมณีอันส่องประกายระยับ ซึ่งในคติไทยถือเป็นของสูงที่หามาได้ยาก บ่งบอกถึงความพิเศษวิเศษและความรักอันบริสุทธิ์ยิ่งใหญ่อีกด้วย

ในทางกลับกัน การกล่าวถึงฝ่ายปฏิกิริยาหรือสิ่งอัปมงคลก็มักจะใช้สัญลักษณ์ทางลบ เช่น "อสุรกาย" "ยักษ์" "มาร" "ความมืด" "เปลวเพลิง" "ขวากหนาม" ฯลฯ ดังปรากฏในบทพรรณนาถึงศัตรูที่ว่า "ดุจดั่งยักษ์ฟ้าประทุษร้าย ดั่งอสุรกายมารrouge ดั่งเพลิงพญานาคราช ดั่งขวากหนามตำตาตาชด้น" ซึ่งเปรียบคู่ต่อสู้เสมือนสิ่งชั่วร้ายน่ากลัวในตำนานและไสยเวท สื่อถึงความเลวทราม ความป่าเถื่อน และความหายนภัยทั้งปวง โดยตรงข้ามกับความดีงามฝ่ายธรรมะอย่างสิ้นเชิง

สัญลักษณ์อีกมิติหนึ่งที่พบได้ในภาษามโนราห์ คือสัญลักษณ์แสดงอำนาจและบารมี เช่น "พระอินทร์" "พระนารายณ์" "พระศิวะ" "พระแม่ธรณี" เป็นการอ้างอิงถึงเทพเจ้าสูงสุดที่มีอำนาจครอบครองจักรวาลตามคติความเชื่อดั้งเดิม การที่ตัวละครอย่างพระสุธนหรือนางมโนราห์ผูกพันกับเทพเจ้าเหล่านี้ แสดงถึงการมีบุญบารมีและชะตากรรมพิเศษ ที่จะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการไปได้ในบั้นปลาย ดังเช่นการพรรณนาพระสุธนไว้ว่า "พระศิวะประทานพรชัย พระนารายณ์โปรดปรานบันดาล พระอินทร์ทรงหลั่งน้ำทิพย์ชโลม เทพไท้ในสวรรค์ล้วนอวยชัย" ซึ่งเน้นย้ำว่าเทวอารักษ์คุ้มครองให้รอดปลอดภัยและมีชัยเหนือศัตรูทั้งปวง

นอกจากการอ้างอิงสัญลักษณ์ตัวละครจากตำนานแล้ว มโนราห์ยังมีการใช้สัญลักษณ์ของพื้นที่และสถานที่สำคัญเชิงจินตนาการอีกด้วย เช่น "สวรรค์" "นรก" "ป่าหิมพานต์" "เขาพระสุเมรุ" "สมุทร" "เมืองบาดาล" ฯลฯ เป็นการสร้างภาพตัวแทนของดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ที่เปี่ยมไปด้วยพลังอำนาจความขลังและปริศนาลึกลับ อาจอยู่เหนือหรือใต้โลกมนุษย์ แต่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในแต่ละช่วงขณะ เช่น การอ้างอิงถึงนรกหรือขุมนนรกเมื่อพูดถึงความทุกข์ทรมาน การเปรียบชีวิตดั่งการออกป่าผจญภัยหรือการข้ามสมุทรให้ถึงฝั่งฝัน ดังปรากฏในบทกล่าวชีวิตว่า "โลกนี้คือป่ารก ชีวิตดุจดั่งสมุทรกว้างใหญ่ คลื่นแห่งกิเลสขัดสาดไม่ขาดสาย จะหาฝั่งฝันนั้นยากเย็นนัก ต้องอาศัยปัญญาดวงแก้ว นำทางชีวิตข้ามวัฏสงสาร" ที่เปรียบชีวิตเสมือนการต่อสู้ดิ้นรนในท้องทะเลอันเชี่ยวกราด ต้องอาศัยธรรมะปัญญาเป็นแสงนำทาง ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตและความเชื่อเรื่องบาปบุญกรรมกิเลสของชาวพุทธได้อย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาสัญลักษณ์เชิงภาพ เสียง และจินตนาการที่ปรากฏในภาษามโนราห์แล้ว เราจะเห็นว่าสัญลักษณ์เหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงความบันเทิงทางวรรณศิลป์เท่านั้น หากยังแสดงนัยยะลึกซึ้งที่เชื่อมโยงวาทกรรมในมโนราห์เข้ากับระบบคุณค่าทางสังคม จารีตประเพณี ความเชื่อ และอุดมการณ์ร่วมกันของชาวใต้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความดีงาม ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม หรือแม้แต่ระบบชนชั้นและอำนาจ ล้วนถูกหลอมรวมผ่านภาษาที่คมคาย ลุ่มลึก และแฝงปริศนา อันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดและพัฒนาสั่งสมกันมาช้านาน

ดังนั้น หากจะศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมและการสื่อความหมายในมโนราห์อย่างรอบด้าน นอกจากต้องทำความเข้าใจโครงสร้างทางภาษาแล้ว ยังจำเป็นต้องแตกรหัสและตีความสัญลักษณ์เหล่านี้อย่างเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้สัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในภาษามโนราห์อาจจะเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขความกระจ่างให้เราเข้าใจวิถีคิด จินตนาการ และการให้คุณค่าความหมายต่างๆของผู้คนในวัฒนธรรมนี้ได้เป็นอย่างดี และยังอาจช่วยสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของภาษา ศิลปะ สังคม และวัฒนธรรมในพลวัตที่เป็นพลังของการสร้างสรรค์และการสืบทอดอันเป็นอมตะสืบไป

บทบาทของภาษาในการสื่อสารและสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปินกับผู้ชม

นอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดเนื้อหา อารมณ์ และสุนทรียะทางวรรณศิลป์แล้ว ภาษาในมโนราห์ยังมีหน้าที่สำคัญในการสร้างการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงกับผู้ชมอีกด้วย กล่าวได้ว่าการใช้ภาษาที่เข้าใจและเข้าใจง่ายเป็นดั่งสะพานเชื่อมระหว่างเวทีกับลานข้างล่าง ที่ช่วยลดช่องว่างและเพิ่มความใกล้ชิดผูกพันระหว่างทั้งสองฝ่ายได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารกับผู้ชมในงานมโนราห์ ได้แก่ การกล่าวทักทายปราศรัยเมื่อเริ่มการแสดง การชี้แจงอธิบายฉากและตัวละคร การเชิญชวนให้คนดูมีส่วนร่วม เช่น การร้องเพลงรับ การตอบคำถาม หรือแม้กระทั่งการแซวหยอกล้อกัน เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดล้วนอาศัยภาษาพูดที่เป็นกันเองและอารมณ์ขันร่วมสมัย ทำให้ผู้ชมรู้สึกไม่แปลกแยกและกลายเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงไปโดยปริยาย

ตัวอย่างบทพากย์ที่ใช้ในการสื่อสารกับคนดู เช่น

"เชิญพ่อแม่พี่น้องเอ๋ย มาชมการแสดงกันด้วยใจ นักแสดงผู้สรรเสริญศิลป์ ขอมอบความบันเทิงด้วยหัวใจ เชิญท่านสนุกสนานกันไปพลาง อย่าได้อายขวยแขงประการใด อยากดู อยากชม อยากถามสิ่งใด เชิญได้สบายใจทุกเวลา"

หรือบทร้องเกริ่นที่แฝงมุขตลกว่า

"มาดูมโนราห์วันนี้ อย่าลืมของฝากมาฝากกัน มะพร้าวอ่อนผูกมัดก็ดีศรีกัน หรือน้ำตาลโตนดก็พอได้ ไม่ต้องนั่งเจียบกันนัก มาร่วมสนุกสรรหาในคืนนี้ เสียงหัวเราะเพียงดังมากมาย จะเป็นกำลังใจแก่พวกเรา"

นอกจากนี้ ในการแสดงมโนราห์ยังมีการโต้ตอบกับผู้ชมอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการใช้ภาษาพูดอย่างเป็นธรรมชาติและเข้าใจง่ายที่สุด เช่น การสอดแทรกเรื่องเล่าหรือข่าวสารในชุมชน การหยอตมมุขตลกล้อเลียน การถามไถ่ทุกข์สุขหรือความเห็นคนดู หรือแม้แต่การชี้แจงตอบคำถาม บทสนทนาโต้ตอบเหล่านี้จึงทำให้การแสดงมีชีวิตชีวาและมีพลังปฏิสัมพันธ์อย่างเข้มข้น ผู้ชมจะรู้สึกกว่าตัวเองมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์การแสดงไปพร้อมๆกัน ซึ่งสร้างความประทับใจและความผูกพันเป็นอย่างมาก

กล่าวโดยสรุป บทบาทสำคัญของภาษาในมโนราห์นอกจากจะใช้เพื่อการถ่ายทอดวรรณศิลป์และกระตุ้นอารมณ์คล้อยตามแล้ว อีกด้านหนึ่งยังทำหน้าที่ในการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงและผู้ชมอย่างกลมกลืนและแนบแน่น นับเป็นศิลปะของการสื่อสารผ่านภาษาที่เรียบง่ายแต่ทรงพลัง จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเสน่ห์และหัวใจสำคัญของการแสดงมโนราห์ที่สืบทอดกันมา ความสามารถในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกันทั้งบนเวทีและนอกเวทีผ่านถ้อยคำภาษาที่คุ้นเคย ทำให้โนราห์ไม่ได้เป็นเพียงการแสดงทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังเป็นการสร้างประสบการณ์และความทรงจำร่วมกันของคนในท้องถิ่นอย่างงดงามและน่าภาคภูมิใจ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเชื่อมสายใยของผู้คนข้ามรุ่นสืบไปอีกยาวนาน

ความท้าทายในการอนุรักษ์ภาษามโนราห์

แม้ว่ามโนราห์จะยังคงรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมและได้รับการยอมรับว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของภาคใต้ แต่เมื่อพิจารณาสถานการณ์ในปัจจุบัน ต้องยอมรับว่าศิลปะการแสดงชนิดนี้กำลังเผชิญกับความท้าทายและวิกฤตการณ์ในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการสืบทอดและการอนุรักษ์ภาษามโนราห์ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่ง

หนึ่งในปัญหาที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วในยุคสมัยใหม่ สังคมชนบทเริ่มกลายเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ผู้คนหันมาให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ หลงใหลกับวัฒนธรรมบริโภค และตีความกับความบันเทิงรูปแบบใหม่ๆ ทั้งหมดนี้ส่งผลให้สำนึกรักและความผูกพันกับศิลปะพื้นบ้านเริ่มลดน้อยถอยลง โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ที่ไม่ค่อยให้ความสนใจและไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิม จึงขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้และสืบสานต่อ

ในแง่ของภาษามโนราห์นั้น นอกจากจะเป็นศัพท์เฉพาะทางที่เข้าใจยากแล้ว หลายคำยังใช้ภาษาโบราณหรือคำภาษาถิ่นที่คนรุ่นใหม่อาจไม่คุ้นเคย ยิ่งถ้าไม่เคยชมการแสดงก็จะยิ่งไม่เข้าใจบริบทและอรรถรสในการใช้คำเหล่านั้น จึงทำให้หลายคนมองว่าเป็นเรื่องล้าสมัยและไร้ความหมาย ไม่สอดคล้องกับการใช้ภาษาในชีวิตประจำวัน ภาษามโนราห์จึงค่อยๆ เลือนหายไปจากความทรงจำและกลายเป็นเพียงตำนานในอดีต

นอกจากนี้ ปัญหาการขาดผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาด้านมโนราห์ที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง ก็เป็นความท้าทายสำคัญ เมื่อศิลปินรุ่นเก่าที่เชี่ยวชาญทั้งการแสดงและการใช้ภาษาค่อยๆ ล้มหายตายจากไป กลุ่มศิลปินรุ่นหลังหรือคนรุ่นใหม่ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ต่อยอดกลับมีไม่มากนัก การถ่ายทอดองค์ความรู้อันเป็นภูมิปัญญาสำคัญเหล่านั้น จึงเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่องและไม่ครบถ้วน ความสามารถทางภาษาของศิลปินรุ่นใหม่จึงอ่อนด้อยลง ไม่ครอบคลุมถึงมิติความหมายเชิงลึกดังเช่นอดีต

อุปสรรคที่สำคัญอีกประการในการอนุรักษ์ภาษามโนราห์คือ ความน่าสนใจและความนิยมในการชมการแสดงที่ลดลง แม้หน่วยงานวัฒนธรรมพยายามจัดงานประกวดและงานเทศกาลรำมโนราห์ขึ้นเป็นประจำ แต่ผู้เข้าชมส่วนใหญ่ก็มักจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุหรือกลุ่มนักท่องเที่ยว บรรยายากไม่คึกคักเข้าใจเหมือนสมัยก่อน ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนดูกับคนแสดง ทำให้ภาษามโนราห์ที่เป็นหัวใจของการสื่อสารในการแสดงถูกลดทอนบทบาทและความสำคัญลงไป

ดังนั้น หากต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษามโนราห์ให้คงอยู่ คงจะต้องดำเนินการใน 2 ด้านควบคู่กันไป คือการสร้างความรู้ความตระหนักรู้ในคุณค่าทางภูมิปัญญาและการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของศิลปินรุ่นใหม่ ในด้านการสร้างความรู้ความตระหนักรู้ ต้องเริ่มจากการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนเห็นความสำคัญของภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น สอดแทรกเข้าไปในระบบการศึกษาทุกระดับ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ได้ลงมือทดลองใช้ภาษาจริง ควบคู่ไปกับการเปิดพื้นที่ให้ได้มีประสบการณ์ชมการแสดงอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ซึมซับบรรยากาศและเห็นการใช้ภาษาในบริบทจริง นอกจากนี้ยังต้องรณรงค์สร้างกระแสความภาคภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมและภาษาท้องถิ่นให้เป็นวาระสำคัญของคนในชุมชน ผ่านสื่อสารมวลชนและกิจกรรมรูปแบบต่างๆ ให้ทุกภาคส่วนหันมาร่วมกันดูแลรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้านนี้ไว้

ในด้านการพัฒนาศักยภาพของศิลปิน ต้องสร้างหลักสูตรการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภาษามโนราห์ที่เป็นระบบ ทั้งด้านคำศัพท์ สำนวน โวหาร และฉันทลักษณ์ต่างๆ โดยจัดทำทั้งตำรา สื่อวีดิทัศน์ และ

คลังข้อมูลดิจิทัล เพื่อให้ผู้สนใจสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง จากนั้นต้องจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างเข้มข้นให้ศิลปินได้ฝึกทักษะการใช้ภาษาผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การท่องเที่ยว การแต่งบทกลอนใหม่ การค้นคว้าสืบค้น และการสาธิตการใช้ภาษาบนเวที โดยเชิญครูภูมิปัญญาและศิลปินอาวุโสมาให้ข้อเสนอแนะ

สิ่งสำคัญอีกประการคือการสร้างโอกาสและเวทีการแสดงให้มากขึ้น ทั้งในโรงเรียน มหาวิทยาลัย ศูนย์วัฒนธรรม ตลอดจนงานเทศกาลต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้ศิลปินได้มีพื้นที่ในการใช้ภาษาและพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังช่วยกระตุ้นการรับรู้และความสนใจของผู้คนในสังคมวงกว้างอีกด้วย หากศิลปินมีความสามารถทางภาษาที่แข็งแกร่งและการแสดงมีคุณภาพ ก็จะได้ดึงดูดผู้ชมรุ่นใหม่ให้หันมาสนใจศิลปะการแสดงนี้มากขึ้น และอาจจุดประกายความใฝ่ฝันที่จะสืบสานสิ่งดีงามเหล่านี้ต่อไป

สุดท้าย ในระดับนโยบาย รัฐบาลและหน่วยงานวัฒนธรรมควรกำหนดให้การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ภาษาในโนราห์เป็นวาระแห่งชาติที่ต้องดำเนินการอย่างจริงจัง ผ่านการวางแผนเชิงกลยุทธ์ การจัดสรรงบประมาณ การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการกำกับติดตามและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นคงยั่งยืนให้ภาษาและศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่านี้ อาจมีการประกาศยกย่องภาษาโนราห์ให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและกระตุ้นจิตสำนึกรักวัฒนธรรมร่วมกัน

ท้ายที่สุด การอนุรักษ์และพัฒนาภาษาโนราห์นั้น แม้จะไม่ใช่งานง่ายและมีอุปสรรคมากมาย แต่หากทุกฝ่ายตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญ แล้วร่วมแรงร่วมใจกันฟื้นฟูและสืบสานสิ่งดีงามนี้อย่างจริงจัง เชื่อว่าภาษาอันไพเราะงดงามและภูมิปัญญาอันลึกซึ้งเหล่านี้จะไม่สูญหายไป หากจะยังคงดำรงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวใต้สืบไป เป็นความภาคภูมิใจของลูกหลานและเป็นเกียรติแก่บรรพบุรุษที่ได้ประดิษฐ์สร้างสิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ไว้ให้เหนือกาลเวลา

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์ว่าทกรรมและการสื่อความหมายผ่านภาษาในโนราห์ในครั้งนี้ ทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นภาพรวมของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ลักษณะเฉพาะ การสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่ ตลอดจนสภาพการณ์ปัจจุบันและความท้าทายในการอนุรักษ์ภาษาโนราห์ไว้อย่างครอบคลุมและเป็นระบบ ประการสำคัญที่ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ก็คือ ภาษาโนราห์มิใช่เพียงเครื่องมือสื่อสารทั่วไป หากแต่ยังเป็นสิ่งที่บรรจุเรื่องราว ความเชื่อ ค่านิยม และปรัชญาชีวิตของชาวใต้เอาไว้อย่างลึกซึ้ง เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่บ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชนวัฒนธรรม ผ่านการหล่อหลอมและส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งมาเนิ่นนาน ภาษาโนราห์จึงทรงคุณค่าทั้งในแง่ศิลปะวรรณกรรม การสร้างจินตนาการ การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และการสืบทอดวิถีชีวิตจิตใจผู้คน เป็นสิ่งสะท้อนภูมิธรรมภูมิปัญญาและความงดงามเหนือกาลเวลา อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของภาษาโนราห์ในยุคสมัยใหม่กำลังเผชิญปัญหาและความท้าทายต่างๆ ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คนรุ่นใหม่ที่ห่างเหินจากวัฒนธรรมดั้งเดิม การขาดผู้สืบทอดที่มีความรู้ความสามารถ ตลอดจนความนิยมที่ลดลงของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อการธำรงรักษาภาษาโนราห์ไว้ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นประเด็นท้าทายที่ผู้เกี่ยวข้องต้องร่วมมือกันแก้ไข ทั้งการปลูกฝังจิตสำนึก การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ การเสริมพลังแก่ศิลปินรุ่นใหม่ และการสร้างกระแสสังคม เพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ โดยส่วนตัวแล้ว ผู้ศึกษาเชื่อมั่นว่าการอนุรักษ์และสืบสานภาษาโนราห์ไม่ใช่ภารกิจของใครคนใดคนหนึ่ง หากแต่เป็นพันธกิจของคนไทยทุกคนที่ต้องตระหนักรู้ถึงคุณค่า ร่วมแรงร่วมใจกันเรียนรู้และสานต่อ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร และรัฐ เพื่อให้ศิลปะวัฒนธรรมอันเป็นจิตวิญญาณของคนในชาติได้ดำรงคงอยู่สืบไป หล่อเลี้ยงสติปัญญาและหัวใจของผู้คนในแผ่นดินนี้ให้เบิกบานองอกงาม ท่ามกลางความผันผวนของโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

การศึกษาในครั้งนี้ช่วยขยายความเข้าใจ เปิดโลกทัศน์ และจุดประกายความใฝ่ฝันของผู้ศึกษาในเรื่อง ภาษาและศิลปะการแสดงพื้นบ้านเป็นอย่างยิ่ง เห็นถึงความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องระหว่างภาษากับมิติต่างๆของ ชีวิตมนุษย์อย่างลึกซึ้ง และยังเป็นบทเรียนสำคัญที่กระตุ้นเตือนให้เห็นความสำคัญของการธำรงรักษาและสืบ สานวัฒนธรรมประจำถิ่นเอาไว้ ไม่ให้เลือนหายไปตามกาลเวลา ซึ่งนับเป็นภารกิจสำคัญทั้งในแง่วิชาการและใน ฐานะพลเมืองของสังคมที่จะต้องช่วยกันขับเคลื่อนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). สื่อพื้นบ้าน: การศึกษาในมิติของศิลปะการแสดง. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ฉันทนา เอี่ยมสกุล. (2552). วรรณกรรมมุขปาฐะ: ความหมายทางวัฒนธรรมและการสื่อสารในสังคมไทย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวน เพชรแก้ว. (2548). พื้นที่ทางสังคมของมโนราห์: วาทกรรมอำนาจและการสื่อสารในการแสดงนาฏศิลป์ พื้นบ้านภาคใต้. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ดุชนันท์ มีศิลป์. (2560). การอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาการสืบทอดการแสดง มโนราห์. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์. (2533). นาฏยวรรณคดีปักษ์ใต้. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- นิยดา เหล่าสุนทร. (2542). โครงสร้างและกลวิธีทางภาษาในวรรณกรรมมุขปาฐะภาคใต้. สถาบันไทยคดี ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2553). พื้นที่แห่งความทรงจำ: รามโนราห์และชุมชนคนใต้. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- พัทธยา สายหู. (2538). วิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาชาวใต้. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2525). โนราและหนังตะลุง. กรมศิลปากร.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2549). นาฏยศิลป์รามโนราห์: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. ภาควิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.